

*Мамчур І., Новоселецька А.О.,
Національний університет "Острозька академія"*

ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти розвитку вітчизняної пенсійної системи. Здійснено аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні, результати якого дозволили визначити основні напрямки вдосконалення та подальшого розвитку пенсійної системи в Україні.

Реформування пенсійної системи є одним з найважливіших завдань розбудови соціальноорієнтованої ринкової економіки в Україні. З-поміж інших видів соціального захисту населення пенсійне забезпечення найпоширеніше і має найвагоміше значення як джерело доходів. Від фінансової спроможності пенсійної системи безпосередньо залежить добробут 14 млн. осіб – майже 30 % населення країни.

Рівень пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни. В умовах переходу до ринкових відносин проблема ефективного пенсійного забезпечення стає однією з найгостріших.

У зв'язку з цим потребують подальшого поглиблення і доповнення теоретичні та методичні положення, пов'язані з реформуванням пенсійного забезпечення. Ці проблеми знайшли своє відображення в працях М. Вінера, Є. М. Четиркіна, Л. І. Якобсона та інших фахівців. Українськими вченими, законодавцями і практиками розробляються заходи, спрямовані на створення нової системи пенсійного забезпечення, на пом'якшення негативних наслідків зниження рівня життя пенсіонерів, компенсацію втрат найменш забезпечених верств населення. Значний внесок в дослідження цих проблем внесли Б.Є.Надточій, О.Ф.Новикова, П. П. Овчаренко, В. Яценко.

Мета даної статті полягає у проведенні аналізу державного пенсійного забезпечення та визначенні основних шляхів удо-

сконалення вітчизняної пенсійної системи на сучасному етапі її розвитку.

У процесі реформування пенсійного забезпечення в Україні в Україні запроваджується трирівнева система пенсійного забезпечення, яка включає загальнообов'язкове державне пенсійне страхування і добровільне додаткове пенсійне забезпечення. Основу пенсійної системи в Україні складає система державного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах страхування.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування передбачає два рівні: перший рівень – солідарна система пенсійних виплат (пенсії з поточних надходжень), яка є обов'язковою; другий рівень – система накопичувального пенсійного забезпечення в рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Запровадження цієї системи відбудеться після досягнення Україною певних критеріїв економічного розвитку.

Добровільне додаткове пенсійне забезпечення передбачає третій рівень, тобто це система недержавного пенсійного страхування, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень.

У сфері пенсійного забезпечення з цією метою була впроваджена пенсійна реформа, яка вже на початкових етапах свого розвитку зіткнулася з певними проблемами. Перш за все, найочевиднішим проявом стримуючих чинників розвитку пенсійної системи є величезний дефіцит власних коштів, що призводить до її залежності від Державного бюджету. Другим небезпечним проявом став крах сподівань на те, що пенсійна реформа стимулюватиме населення до участі в пенсійному страхуванні. Причини низької зацікавленості населення в пенсійному страхуванні полягають у недосконалій системі обчислення розміру пенсій, зокрема наданні переваги тривалості трудового стажу перед розміром страхових внесків.

В Україні постійно погіршується демографічна ситуація. Процес старіння населення негативно впливає на солідарну пенсійну систему – співвідношення працездатного і непрацездатного населення потребує збільшення видатків на пенсійне забезпечення. Ця проблема ускладнюється найбільш низьким рівнем пенсійного віку (для жінок – 55 років, для чоловіків – 60 років). Старіння населення та зростання обсягів засобів для їх забезпечення призводить до зростання пенсійного навантаження на тих, хто працює. Але основні проблеми почнуть-

ся з 2010 року, коли пенсійного віку досягнуть жінки, а потім (ще через 5 років) і чоловіки 1948–1952 років народження. У 2040 році в Україні, за оцінками експертів, на 1000 працюючих буде 1200 пенсіонерів.

Соціальну напругу підвищує значна кількість привілейованих державних пенсіонерів. Виникає невідповідність між розмірами страхових внесків робітників середньої ланки, народних депутатів та розмірами отриманих ними пенсій, виплата яких здійснюється за рахунок зменшення розмірів пенсій інших категорій пенсіонерів. Якщо в світовій практиці допускається різниця між розмірами пенсій в 3-4 рази, то в Україні цей показник значний – в 10 раз і більше.

Таким чином, пенсійна реформа в Україні на даний час не спроможна забезпечити населенню надійний захист у сфері пенсійного забезпечення у достатній мірі, однак детальний аналіз усіх стримуючих чинників та розробка концепцій їх усунення абсолютно реально зможе просунути пенсійну систему на крок уперед в майбутньому.

Ще одним прикладом порушення принципу соціальної справедливості у пенсійній системі є необґрунтована диференціація в розмірах призначених пенсій. Чинне пенсійне законодавство створює нерівні умови для різних категорій населення, що може вважатися елементом їх дискримінації.

Недоліки реформи солідарної системи та слабкий розвиток недержавного пенсійного забезпечення ставлять під загрозу створення другого – накопичувального рівня пенсійної системи. Таким чином, на сьогодні ми не можемо говорити про значну дієвість заходів у галузі соціального захисту населення, у тому числі й щодо системи пенсійного забезпечення. Проте деякі кроки уперед вже здійснюються, що дає змогу сподіватися на вдосконалення системи соціального захисту осіб похилого віку.

Спробуємо проаналізувати діяльність держави у сфері соціального захисту населення. Основними показниками, які найкраще характеризують стан та тенденції пенсійного забезпечення в Україні, є кількість пенсіонерів в країні та середні розміри пенсійних виплат. Як свідчать дані, незважаючи на те, що загальна кількість населення України з кожним роком зменшується, питома вага пенсіонерів у ній практично залишається на одному рівні, коливаючись в межах 29,7-30,15 %. Динаміка кількості пенсіонерів має досить нетипову тенденцію (табл. 1).

Це було зумовлено цілим рядом чинників, в першу чергу, негативних демографічних процесів. Хоч в загальній структурі населення України в останні роки кількість людей похилого віку має тенденцію до зростання, проте більше за рахунок скорочення показників народжуваності та зростання показників смертності, що впливає і на кількість наявного населення України в цілому, кількість пенсіонерів в загальному поступово зменшується. Тому із впевненістю можемо сказати, що несприятлива демографічна ситуація в країні значною мірою підриває нормальне функціонування пенсійної системи.

Незважаючи на поступове зростання середнього розміру місячної пенсії, рівень пенсійного забезпечення в Україні залишається низьким, тобто пенсія, яку отримують громадяни України, не спроможна навіть задовольнити потреб прожиткового мінімуму.

Таблиця 1.

Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів в Україні у 2005р. – 2007 р., грн.

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах соціального захисту				Кількість пенсіонерів (млн.)
	всього	у тому числі:			
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
2005	316,2	323,8	305,2	262,9	14,1
2006	406,8	417,7	393,2	302,8	14,0
2007	478,4	497,0	435,8	339,3	13,9

Про це свідчать, зокрема, дані співвідношення між середньою пенсією, середньою заробітною платою працівників та рівнем прожиткового мінімуму (табл. 2).

З вищенаведеної таблиці бачимо, що рівень пенсій в Україні є досить незадовільним. У 2005 р. співвідношення між середньою заробітною платою і середньою пенсією становило 40,17 %, 2006 р. – 39,1 %, а в 2007 р. – 35,45 %. Що ж до середнього розміру пенсій, слід відмітити позитивну тенденцію до зростання частки розміру пенсій в прожитковому мінімумі. За 2005-2007 р. таке співвідношення змінилось з 69,8 % до 95,4 %, що говорить про часткове покращення матеріального забезпечення осіб, що досягли встановленого законодавством пенсійного віку.

Таблиця 2.

Співвідношення між середньою пенсією, середньою заробітною платою працівників та прожитковим мінімумом в Україні у 2005 р. – 2007 р., грн.

Період	Середня зарплата	Середня пенсія	Прожитковий мінімум	Співвідношення між зарплатою та пенсією, %	Співвідношення між пенсією та прожитковим мінімумом, %
2005	806	316,2	453,00	40,17	69,80
2006	1041	406,8	463,3	39,1	87,8
2007	1351	478,4	501	35,4	95,4

З 1 січня 2007 року мінімальна пенсія за віком встановлюється відповідно до розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність і зросла у порівнянні з груднем 2006 року на 14 грн. та становить 380 грн. передбачається, що протягом року мінімальна пенсія збільшиться і буде становити з 1 квітня – 387 грн., з 1 жовтня – 397 грн.

Ріст мінімальної пенсії у 2007 році у порівнянні з 2006 роком в середньому становив 8 %. До речі, саме такий показник спостерігався і в 2006 році порівняно з 2005 роком (із 332 грн. до 358,5 грн.).

Отже, характерними рисами пенсійної системи є низький рівень пенсій, старіння населення, збільшення кількості дострокових пенсіонерів, нестача коштів у Пенсійному фонді. Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу не лише ці проблеми усунути, а й перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів.

Для підвищення рівня життя пенсіонерів держава має здійснити ряд заходів, першочерговими з яких є:

1) поетапне збільшення відповідності розміру мінімальної трудової пенсії величині межі малозабезпеченості;

2) здійснення періодичної індексації пенсій з урахуванням зростання споживчих цін, а в майбутньому – з урахуванням динаміки середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки;

3) створення умов для розвитку страхових принципів у пенсійному забезпеченні;

4) сприяння розвитку недержавних пенсійних фондів з метою формування професійних, галузевих, приватних пенсійних систем за рахунок роботодавців і працівників при посиленні державного захисту і підтримки платників внесків.

Обов'язковою умовою гарантованого і ефективного виконання солідарною системою своїх функцій є усунення об'єктивних і суб'єктивних чинників, накопичених за час її існування. З цією метою необхідно:

1. Забезпечити обов'язковість державного пенсійного страхування всіх без винятку працюючих громадян і поступово перейти до паритетної сплати пенсійних внесків – порівну роботодавцями та найманими працівниками. За тих, хто не працює з поважних причин (здійснює догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, проходить військову службу), внески мають сплачуватися з коштів Державного бюджету.

2. Встановити порядок визначення пенсій виключно на основі персоніфікованого обліку пенсійних внесків. До стажу, що дає право на пенсію, мають зараховуватись тільки ті періоди, за які сплачено обов'язкові пенсійні внески. Трудовий внесок і пенсія громадян повинні обчислюватися на основі персоніфікованого обліку за весь період трудової діяльності.

3. Пенсії мають обчислюватися лише з тієї суми доходу, з якої сплачені внески. Обмеження максимальної суми доходу, з якої сплачуються внески, необхідно щорічно коригувати з урахуванням динаміки середньої заробітної плати.

4. Вдосконалити механізм фінансування дострокових пенсій та їх призначення. Дострокові пенсії повинні фінансуватися за рахунок роботодавців, що заохочуватиме їх до запровадження нових технологій, поліпшення умов та охорони праці, зменшення чисельності працюючих у шкідливих умовах.

5. Запровадити сплату єдиного страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, доручивши це Пенсійному фонду. В результаті можна буде уникнути зростання навантаження на фонд заробітної плати, дублювання функцій різними фондами соціального страхування та зменшити адміністративні видатки.

6. Передбачити економічні стимули для пізнішого виходу людей на пенсію шляхом прогресивного підвищення розміру пенсії за кожний рік роботи після досягнення пенсійного віку.

Реформування пенсійної системи потрібно проводити обе-

режно, оскільки макроекономічні умови української економіки та існуючі проблеми солідарної системи у нас набагато складніші, ніж у інших країнах. Світовий досвід свідчить, що ефективна система пенсійного забезпечення в більшості країн ґрунтується на трьох рівнях, використовує як розподільні, так і накопичувальні принципи. В Україні поки що немає сформованої фінансової системи, пов'язаної з міжнародними ринками, і пенсійна реформа стикається з необхідністю формування відповідної інституціональної бази. Якщо Україна має намір спиратися на власні заощадження для забезпечення тривалого економічного піднесення, то створення недержавних пенсійних фондів на накопичувальних принципах варто розглядати не тільки як спосіб розв'язання тих чи інших проблем пенсійної системи, а й як частину стратегічного завдання розвитку сучасного фінансового сектора, адекватного потребам країни.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 49-51. – ст. 376.
2. Бойко М.Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: Навчальний посібник.
3. Грушко В.І. Пенсійна система України: Навчальний посібник. – К., Кондор,
4. Куліков Ю., Михайленко Н. Окремі соціальні аспекти впровадження пенсійної реформи // Україна: аспекти праці. – №8. – 2004. – С. 29-32.
5. Черенько Л. Бідність пенсіонерів в Україні. // Україна: аспекти праці. – №8. – 2003.